

HOGYAN NE ÍRJUNK A HOLOKAUSZTIRODALOMRÓL?

– PIOTROWIAK-JUNKIERT, Kinga. *Od idylli do ironii: Literatura węgierska wobec Zagłady w latach 1944–1948*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020, 296 lap –

BALOGH MAGDOLNA

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
tudományos főmunkatárs

balogh.magdolna@abtk.hu

ORCID 0000 0003 3398 7799

„A magyarság régi terhei – a hazugság és az elfojtásra való hajlam –
jobban érvényesülnek, mint eddig bármikor. Magyarország háborús szerepe,
Magyarország és a fasizmus, Magyarország és a szocializmus:
mindez nincs feldolgozva, mindezt csak kozmetikázzák és szépítgetik.”
(Kertész Imre)¹

■ Külföldi hungarológus munkáját olvasni jó esetben azzal a haszonnal jár, hogy saját irodalmunk egy szeletét láthatjuk „benszülött” elfogultságainktól, beidegződéseinktől független, külső nézőpontból, s ez termékeny lehet: esélyt adhat arra, hogy új módon legyünk képesek szemlélni irodalmunk bizonyos jelenségeit. Nincs mindig ilyen szerencsénk...

A poznaíni egyetemen tanító Kinga Piotrowiak-Junkiért lengyel hungarológus 2014-ben hazájában is úttörőnek számító tanulmánykötetet adott közre Kertész Imréről, *Świadomość zwrócona przeciwko sobie samej* ('Az önmaga ellen fordult tudat') címmel. A recenzió tárgyát képező *Az idilltől az iróniáig: A magyar holokausztirodalom 1944–1948* alcímmel megjelent tanulmánykötet a szerző második magyar témájú könyve, habilitációs munkája.

A könyv a szerzőnek abból a felismeréséből született, hogy a magyar holokausztirodalom kutatása erősen megkésett, és ami megvan, az is elégtelen, „[a] holokauszt-tapasztalat magyar irodalmáról ezidáig nem készült átfogó munka” (295). A lengyel

¹ Kertész 2009-ben mondta ezt a nyolcvanadik születésnapja alkalmából a *Die Welt*-nek adott interjúbán. A kijelentés itthon botrányt kavart.

irodalmár ambiciózus célja nem kevesebb, mint hogy a holokausztra adott első irodalmi reakciók, az 1944 és 1948 közt született művek felmérésével és bemutatásával ezt az általa látni vélt szakmai fehér foltot tüntesse el: „a zsidó írók tapasztalatainak egész skáláját” szándékozik megrajzolni „a deportálástól a bel- és külföldi kényszermunkán át a gettóéletig és a Budapest ostroma alatti bujkálásig.” (295.) Ennek megfelelően minden egyes fejezetet más és másfajta tapasztalatnak és szerzőnek szentel: Rudnóy Teréz *Szabaduló asszonyok: A szabadság első 24 órája* című lágerregényét, Radnóti Miklós *Razglednicák* című ciklusát, Szép Ernő *Emberszag* című regényét, Vas István *Márciustól márciusig* című ciklusát és *Ostromnaplóját*, Mátyás Stefánia *Egy halott álmaiból* című szürreális költeményét, Heyman Éva és Dévényi Sándorné naplóit, az utolsó fejezetben Örkény István *Lágerek népe* című memoárját, illetve *Voronyezs* című drámáját elemzi. A bemutatandó művek választását azzal indokolja, hogy mindegyikre a művészi kísérletezés más-más módja jellemző, „az idilltől az iróniáig”. A műelemző fejezeteket két szöveg vezeti fel: az első a kissé bombasztikus *Nobel-katasztrófa a Duna mentén, avagy hogyan jött létre ez a könyv* címmel a 2002-ben Kertész Imrének odaítélt Nobel-díj elsőleges magyarországi sajtóviasszhangját tekinti át. A *Fekete aratás: „Zsidókérdés” Magyarországon a II. világháború előestéjén* című hatvan nyomtatott oldalt kitevő fejezet a magyar zsidóság történetét foglalja össze a középkortól a huszadik század közepéig, szemelvényeket közöl a magyar antiszemitizmus történetéből, valamint a magyar-zsidó/zsidó-magyar irodalom létmódját és lehetőségeit taglaló két háború közötti vitában kikristályosodott álláspontokat tekinti át. Ehhez alapvetően Kőbányai Jánosnak a magyar-zsidó irodalom „kivirágzásáról” majd „kiszántásáról” szóló narratív sémáját használja fel.

A szerző kötetét átlapozva az olvasó első reakciója akár az elismerése is lehetne: a könyv hivatkozásai, lábjegyzetei széles merítésű irodalomtörténeti, esztétikai, filozófiai, esztétikai anyagot ölelnek fel, a kötet fejezeteinek gerincét adó műelemzések sokféle kontextusba ágyazódnak a feminista kritikától a poszthumán megközelítésig, az *animal studies* eszköztáráig. Azonban a kötetrel való közelebbi ismerkedés során az derül ki, hogy ez részben szemfényvesztés: a terjedelmes, nem egyszer fél-háromnegyed oldalt is kitöltő lábjegyzetek pusztán könyvészeti adatsorok, az idézett művekben felvetődő gondolatok, megfontolások a műbe érdemben nem kerülnek be.²

A csalódást csak fokozza, hogy már a problémafelvetés módja is sok kívánnivalót hagy maga után: bizonyosnak csak annyi látszik, hogy a szerző az *elhallgatást* (a zsidó-üldözéseket és a holokauszt elhallgatását), valamint a(z) *üldöztetésről írók) zsidó identitásának elhallgatását* tekinti központi problémának, ami véleménye szerint végighúzódik az 1945-tel (1949-cel? – ez nem világos a kötetből) kezdődő korszakon,

² Példa erre a modernséggel kapcsolatos hivatkozások lábjegyzetsokra, vagy a könyv szempontjából centrális holokausztábrázolási problémákat tárgyaló lengyel szakmunkákra hivatkozó lábjegyzetek (21–22).

s úgy látja, még a rendszerváltás sem hozott e tekintetben alapvető változást, mi több, a tárgy kimerítő feldolgozásával az azóta eltelt évtizedek irodalomtörténeti munkái is adósak maradnak. Mielőtt a kötet alapgondolatának bírálatához kezdenék, igyekszem összefoglalni koncepcionálisnak tekinthető állításait, s ez azért sem könnyű, mert már a bevezető fejezetben durva csúsztatásokba, félígazságokat tartalmazó állításokba, elfogultságokról árulkodó megállapításokba ütközünk. Mit kezdjünk például azzal a kijelentéssel, hogy

[k]özvetlenül a háború után a zsidó származású írókkal, vagyis a polgári irányt képviselő írókkal, valamint a rendszer minden ellenségével szemben (sic!) szilenciumot hirdettek Magyarországon, ami a gyakorlatban publikálási tilalmat jelentett, illetve munkavállalási tilalmat a tágan értelmezett kultúra területén. (11.)

Nyilvánvaló, hogy itt különböző entitásokra vonatkozó jelzős szerkezetek jelöltjeit csúsztatja egymásra a szerző, hogy a végén a „zsidó származású szerzőket” sújtó szilenciumra helyeződjön a hangsúly, noha közismert, hogy a sztálinista kultúrpolitika intenciója első- és másodsorban a *nem-kommunista szerzők* irodalmi nyilvánosságából való kizárása volt (akik között nyilván sok volt a „zsidó származású” – ha most egy pillanatra eltekintünk ennek a jelzős szerkezetnek az önmagában is problematikus használatától). A 18. oldalon azt olvassuk, hogy a zsidó szerzők zsidóságát a kritika és az irodalomtörténet igyekezett eltussolni, a „zsidó” szó helyett gyakorta a „háborús” szó állt. A háborút követően gyorsan újra erőre kapott az antiszemitizmus, a háborús témák az *antifasiszta küzdelem* címkéje alatt szerepeltek, nem voltak külön „zsidók”, csak fasiszták és akik ellenük harcoltak. Mindezen állítások árnyalatlanul, pontos időbeli behatárolások, kontextualizálás, olykor hivatkozások nélkül szerepelnek. Piotrowiak-Junkiért is átveszi azt a mára hamisnak bizonyult mítoszt, amely szerint a zsidóság szenvedéseiről hírt adó memoárokat, naplókat, beszámolókat, irodalmi műveket 1945 után hallgatás övezte. Ennek igazolására a sok évtizede joggal elavultnak tekintett akadémiai kézikönyv, az 1966-ban megjelent „Spenót” *Magyar irodalom a fasizmus ellen* című fejezetét idézve sorolja a lista feltűnő hiányait, mintha annak megállapításai ma is érvényben lennének. Egy alapos történeti kontextualizálás részeként természetesen lenne helye az egykori akadémiai irodalomtörténet kritikájának, itt azonban nem erről van szó, amit az is mutat, hogy a kézikönyv említését követően, tehát nem időrendben tér át az 1956 utáni olvadás következményeinek részletezésére, szól az 1970-es évek holokauszttémájú könyveinek kiadói boomjáról Gera György *Terelőút* (1972), Gergely Ágnes *A tolmács* (1973), Ember Mária *Hajtúkanyar* (1974), Bárdos Pál *Az első évtized* (1975), Gyertyán Ervin *Szemüveg a porban* (1975), Nádas Péter *Egy családregény vége* (1977) című köteteinek megjelenésére utalva (15). Ide sorolandó – írja – Kertész Imre *Sorstalansága* is (1975). Mármost, nem világos, hogy ha ezek a művek megjelenhettek, akkor mi is a helyzet az elhallgat(tat)ással.

A szerző, tovább folytatva saját munkája irodalomtörténeti előzményeinek taglását, azt állítja, hogy 2002, azaz Kertész Nobel-díja *után* kezdett csak az irodalomtörténet a holokauszttal foglalkozni, a gyakorlat azonban akkor is csak szerzők és művek szűk körére terjedt ki; mintegy „állandó repertoárként” Radnóti, Pilinszky, Ember Mária, Keszi Imre és Nádas Péter neve fordult elő a hivatkozottak között (11). A szerző szerint mindez (mármost a holokausztirodalom kapcsán rendre ismétlődő szerzőkből/művekből álló szűk repertoár) „hihetetlenül eredményes”, „előbb sztálinista, majd kommunista (sic!) politikai beavatkozás gyümölcse” (sic!) (11) volt. Piotrowiak-Junkiért talán legsúlyosabb állítása azonban az, hogy a rendszerváltozás *után* sem születtek a holokauszttal foglalkozó irodalomtörténeti művek, mi több, „máig sincsenek Magyarországon különálló tudományos tanszékek, stúdiumok, előadások, vagy szemináriumok, amelyek a zsidó irodalommal vagy történelemmel foglalkoznának” (16). Munkája értékét saját vélekedése szerint éppen az adja, hogy a feledés homályából emel ki olyan műveket, amelyekkel eddig senki sem foglalkozott.

Ezt a felütést a szerző által következetesen monográfiának nevezett munka másik bevezető fejezete követi: *Fekete aratás: „Zsidókérdés” Magyarországon a II. világháború előestéjén* címmel. Első mondata így hangzik: „A holokauszt témáját feldolgozó magyar irodalom állapotát firtató kérdés feltevését kezdjük a közös magyar-zsidó történelem évszázadain való elmélkedéssel.” (29.) Miért? – kérdezhetném, mi köze van *en bloc* a magyarok és zsidók együttélését az *Ómagyar Mária-siralomtól* kezdve áttekintő vázlatnak a holokauszthoz? Lehet persze, hogy van valamiféle összefüggés, azt azonban nem tudjuk meg, hogy ez miben is állna, mert semmilyen utalás nem történik rá. Tanácstalan vagyok a fejezet egyik záró bekezdését olvasva is, aminek – feltételezem – meg kellene erősítenie a kötet problémafelvetését. Így hangzik:

A második világháború után nemcsak tovább folytatódott az irodalom felosztása az alkotók etnikai (sic!) hovatartozása alapján, (különösen a zsidó származásúaké esetében), hanem ráadásul szilenciummal sújtották őket, aminek révén végül az ország történelmi és emberi tapasztalatai „sajátra” és „idegenre” váltak szét. Ez oda vezetett, hogy a magyar zsidók háború alatti sorsát évtizedekre elhallgatták, nem beszélve az általuk alkotott irodalomról, amely gyakorlatilag eltűnt a könyvpiacról, ahol nem volt hely a különféle magyar nyelvű nemzeti irodalmak szimbiózisára. (57.)

Ahogy talán az eddigiekből is kitűnik, a koncepció sok sebből vérzik: a kötet megfogalmazásai alapvető felkészültségbeli, tudásbeli hiányosságokra vezethetők vissza, de kérdéseket vet fel a kötet módszertana is: források problematikus kezelésére, a téma szempontjából nem elhanyagolható tudományterületek (történettudomány, szociológia, emlékezet- és traumakutatás) ignorálására derül fény, általánosabb értelemben pedig a szemlélet, a kutatói attitűd hiányosságairól beszélhetünk. Mindezt figyelembe véve alig érthető, hogyan habilitálhatott e munkája alapján Piotrowiak-Junkiért.

Kezdjük az elején. A második világháború utáni első nagy perekben – így a nürnbergi perben és a lengyelországi perekben – az elkövetőket az emberiség elleni bűnök miatt állították bíróság elé, külön nem esett szó a zsidók ellen elkövetett bűnökről. Ráadásul 1950 körülre a hidegháborús fenyegetés hatására lényegében megszűntek a nácik elleni perek, sőt, nagyrészt a korábban elítélteket is szabadon engedték. Világszerte kevés fogékonyág mutatkozott a holokauszt megértésére. Ezt igazolja, hogy a korai holokausztmemoárok nem keltettek figyelmet, ahogyan például Primo Levi *Ember ez?* című műve sem 1947-ben. 1961-ig, az Eichmann ellen Jeruzsálemben indított perig, illetve Hanna Arendtnek a perről szóló kötetéig a holokausztot hallgatás övezte. Ez tehát egy világszerte tapasztalható trend volt, amit csak erősített a különböző országokban más és más okokból, de hasonlóképp az elhallgatást preferáló, vagy egyenesen előíró politika. Amikor a zsidók ellen elkövetett bűnök elhallgatásáról beszélünk, az 1945 utáni korszaknak ezt a világpolitikai kontextusát is látni kell, márpedig erről egy árva szó sincsen Piotrowiak-Junkiért kötetében. Az elhallgatás másik aspektusa, ami a vészkorszakról szóló könyvek hiányát jelenti, mint kiderült, hamis mítosz. Legutóbb Kisantal Tamás bizonyította be meggyőzően,³ hogy az 1945 utáni könyvtermés áttekintése megcáfolja azt az elterjedt vélekedést, amely szerint a náci korszak atrocitásai vagy a zsidóüldözés a magyar társadalom sokáig elhallgatott témája volt, és csak bizonyos körülmények közt és szabályok alapján volt említhető.⁴ 1945 után kifejezetten nagy számban jelentek meg háborús tapasztalatokat, egyéni szenvedést bemutató művek. Geyer Artúr bibliográfiája több mint 200 tételt tartalmaz az 1945 és 1948 közötti időszakból, a következő tíz évből azonban csak negyvenet. (Érdekes, hogy a Geyer-bibliográfiát Piotrowiak-Junkiért is említi, ő azonban azt emeli ki, hogy a bibliográfiát elkészültét követően rögvest be is zúzták, amivel az elhallgatás általános parancsát, saját könyve alaptézisét látja igazolva.)

Az egyetemes, világpolitikai kontextus felvázolása mellett kellene a magyar történelmi, kulturális kontextust felvázolni, majd abban elhelyezni az elemzett műveket. Paradoxnak tűnhet, de ez elsősorban akkor sikerülhet, ha a tabusítást csak kiindulópontként kezeljük. Leírjuk egy-két mondatban, valahogy úgy, ahogyan Szirák Péter: „a vészkorszakról való beszédet a kommunista diktatúra tabuvá tette, illetve részben inautentikussá, amennyiben az »antifasiszta« ideológia keretébe helyezte.”⁵ Annak ellenére ugyanis, hogy ez vitathatatlanul igaz, az utóbbi évtizedekben egyre több tanulmány bizonyítja: számos olyan elfeledett művel találkozhatunk, amelyek-

³ KISANTAL Tamás, *Az emlékezet és a felejtés helyei: A vészkorszak ábrázolásmódjai a magyar irodalomban a háború utáni években* (Pécs: Kronosz Kiadó, 2020), 40.

⁴ Ezt erősíti Scheibner Tamás és Zombory Máté bevezető tanulmánya, az általuk szerkesztett *Múltunk*-szám bevezető tanulmányában SCHEIBNER Tamás és ZOMBORY Máté, „Holokauszt és államszocializmus: A történelem terhe a hatvanas években”, *Múltunk* 2. sz. (2019): 4–13, 11.

⁵ SZIRÁK Péter, „Magyar-zsidó sors: Tiltás, szokás és kezdeményezés a hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi köztudatában”, in KISANTAL Tamás és MENYHÉRT Anna, *Művészet és hatalom: A Kádár-korszak művészete*, 55–67 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2005), 59.

ből teljes nyíltsággal olvasható ki a zsidó identitás vállalása. Jó példa erre György Péter tanulmánya, amelyben – több más, elfeledett regény illetve memoár kontextusában – Gera György *Terelőút* című regényét értelmezi.⁶ S ez például az *antifasiszta* jelző közelebbi vizsgálatára kell hogy késztesen. Ahogyan ugyanis Richard S. Esbenschade figyelmeztet rá, fontos különbséget tenni az *antifasiszmus mint ideológia* és az *antifasiszta irodalom* tematikai kategóriája között.

Ha az antifasiszmus mint ideológia nem is hagyott helyet a zsidó identitás-kérdéseknek vagy a vészkorszakkal kapcsolatos magyar felelősségnek, mint *irodalmi keretrendszer* mégis lehetővé tette azt. Az akkori zavaros és szeszélyes játékszabályok végül is tágabb teret nyújtottak az íróknak, mint gondolnánk. Az antifasiszmus mint címke egyfajta védelmet jelentett az íróknak, mert megjelentethették a ma már tipikusan holokausztirodalomhoz tartozó témákat a zsidó identitásra és a magyar felelősségre vonatkozó tabuk kínosan körültekintő tiszteletben tartása nélkül.⁷

Esbenschade az idézett tanulmányában több olyan hatvanas-hetvenes évekbeli művet értelmez, amelyek a fenti keretek között nyíltan beszéltek a zsidók vészkorszakbeli szenvedéseiről.

Az eddig említett kérdéseken túl az is problematikus, hogy az említett és elemzett műveket a szerző minden további nélkül holokausztirodalomnak nevezi, csak hogy ezzel a reflektálatlan fogalomhasználattal legalább két okból is gond van: egyrészt maga az elnevezés jóval későbbi,⁸ mint a könyv tárgyát képező irodalom, másrészt, használata közben el kell dönteni, milyen értelemben nevezünk valamit holokausztirodalomnak. Ahogyan Kálmán C. György figyelmeztet rá:

[a] népirtás korának új és új megjelenítései részint az emlékezés (és az emlékműállítás) morális parancsának felelnek meg, s ennyiben nem is feltétlenül szépirodalmi igényűek (s különösen nem szépirodalmi funkciójúak); a holokausztirodalom egy része nem irodalom, egy másik része pedig nem jó irodalom. Más a funkciója.⁹

⁶ GYÖRGY Péter, »A láger sors«. Gera György: *Terelőút*, *Jelenkor* 53, 12. sz. (2010): 1350–1360.

⁷ RICHARD S. ESBENSCHADE, »Holokausztemlékezet másképpen: A magyar antifasiszta irodalom», *Múltunk* 2. sz. (2019): 55–76, 56–57.

⁸ Maga a holokauszt kifejezés az 1979-ben az NSZK-ban bemutatott ilyen címmel futó amerikai tv-sorozat nyomán terjedt el Európában. Holokausztirodalomról is csak ezt követően lehetett beszélni, azután, hogy fokozatosan kialakult az ismertté vált szövegekből az elsődleges kánonja (Elie Wiesel, Primo Levi, Jean Améry, Jorge Semprun, Tadeusz Borowski, Paul Celan, Nelly Sachs művei, s utólag ebbe a sorba épült bele Kertész Imre *Sorstalansága*).

⁹ KÁLMÁN C. GYÖRGY, »A holokauszt és a magyar líra», in KISANTAL Tamás és MEKIS D. János, szerk., *A holokauszt témája az irodalomban*, 65–84 (Pécs: Kronosz Kiadó, 2018), 67.

Éppen ezek azok a szempontok, amelyek miatt Piotrowiak-Junkiértnek illett volna részint a kronológia, részint a fogalom érdemi tartalma alapján a maga vizsgáta korpusznak „a” holokausztirodalomhoz mint olyanhoz fűződő viszonyát meghatározni. Kálmán C. a nyelv, a nyelvi megformálás nehézségei, az elbeszélhetőség, az ábrázolhatóság kérdését veti fel, mint a holokausztirodalomhoz sorolt művek egyik központi problémáját, ami termékeny szempont lehet az itt elemzett művek megközelítésében is, ráadásul a kérdésnek jelentős lengyel szakirodalma is van, amit Piotrowiak-Junkiért csak egy lábjegyzetbokorban jelez, de nincs nyoma annak, hogy beépítené az elemzésekbe.¹⁰ (S ha már a lengyel dolgoknál tartok: feltűnő, hogy egy-két felszínes hivatkozást leszámítva mennyire nem él azzal a lehetőséggel, hogy érdemben játékba hozza a lengyel irodalom és irodalomtudomány eredményeit: természetesen nem komparatistikai tanulmányt kérek itt számon a szerzőn, pusztán azt észrevételezem, mennyire hiányzik a munkából az összehasonlításnak mint elemi megismerési műveletnek a nyoma.)

Nézzük a szerzőnek azt az állítását, mely szerint nincsenek különálló, a zsidóság történetével vagy irodalmával foglalkozó tanszékek, stúdiumok, előadások Magyarországon. Ami az intézményeket illeti, a rendszerváltáskor, 1990-ben társadalmi kezdeményezésre jött létre a Magyar Auschwitz Alapítvány, amely a 2002-ben a magyar kormány által alapított Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény jogelődje volt. 2000-ben alapították meg Bécsben és Budapesten (az azóta Hamburgban és Washingtonban is fiókinézménnyel rendelkező) *Centropát*, amely a centropa.org nevű weboldalt működteti, s amely a közép- és kelet-európai zsidóságnak, a Baltikum, a Balkán, valamint a volt Szovjetunió zsidóságának az emlékezetét kívánja feltárni és megőrizni.¹¹

Ami pedig a holokauszt és a történetírás kapcsolatát illeti, éppen egy magyar szerző, Braun Róbert volt az, aki elsőként foglalkozott itthon a holokauszttal a történelemelmélet szemszögéből,¹² s ezzel ott a helye a Nyugaton is az 1990-es években kialakuló, a holokausztkutatásokban fordulatot jelentő történelemelméleti irányzatok (Hayden White, Dominick LaCapra) képviselői között. Piotrowiak-Junkiért természetesen nem említi őt (Hayden White-ot igen), ugyanis a (magyar) zsidóság történelmével kapcsolatos ismereteit kizárólag Komoróczy Géza könyveiből meríti. De nem szerepelnek a forrásai között Karády Viktornak a magyar és a közép-európai zsidóság társadalomtörténetével és szociológiájával kapcsolatos alapvető munkái

¹⁰ Vö. K. P.-J., *Od idylli...*, 21, 51j, 22, 56j.

¹¹ A centropa.org munkatársai 25 000 családi fényképet és dokumentumot digitalizáltak, és 45 000 oldalnyi interjút készítettek 2000 és 2009 között. 2005-től tematikus weboldalakat, rövidfilmeket, utazó kiállításokat, oktatási programokat készítenek, és könyveket adnak ki. Csak két példa: *The Hungarian Jewish Source Book*, szerk., Lauren GRANITE, PÁLL Edit, és KENESEI Marcell, A Centropa Reader, 6 (2017). A kötet tíz magyar zsidó élettörténetét meséli el; illetve: *Szakácskönyv a túlélésért: Lichtenwört, 1944–1945* (Budapest: Corvina Kiadó, 2013).

¹² BRAUN Róbert, *Holokauszt, Horror metaphysicae* (Budapest: Osiris Kiadó, 1995).

sem,¹³ még a könyve szempontjából lényegbevágó fontosságú *Túlélők és újrakezdők: Fejezetek a magyar zsidóság szociológiájából 1945 után*, illetve az időben az ott tárgyalt korszak előzményeit vizsgáló *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945)* sem. És nem találhatóak a forrásai között Karsai László történeti munkái sem, aki a magyar antiszemitizmus tanulmányozásához a *Kirekesztők: Antiszemita írárok 1881–1992* (1992), illetve a *Befogadók: Írárok az antiszemitizmus ellen 1882–1993* (1993) című antológiapárral járult hozzá (és látta el mindkét szöveggyűjteményt bevezető tanulmányokkal) akkor, amikor ezek a szövegek csak nehezen voltak hozzáférhetőek. Ugyancsak Karsai Lászlónak köszönhetjük a 2001-ben közzétett átfogó, alaposan okadaltolt monográfiát a nemzetközi és magyar holokausztról.¹⁴

Végül a magyar holokausztirodalom-kutatással kapcsolatban természetesen lehet azt mondani, hogy megkésett és hiányos. De talán több értelme van arra összpontosítani, ami viszont megvan, és ez ma már nem kevés. Épp ezért e helyt a kutatásnak csupán a fontosabb eredményeire utalhatok (s csak azokat a munkákat említem, amelyek hiányoznak Piotrowiak-Junkiért könyvéből). A holokausztirodalom jelenlegét és megközelítésének lehetőségeit tárgyalja a Kisantal Tamás és Mekis D. János szerkesztette *A holokauszt témája az irodalomban* című kis könyvecske (2018). Kisantal Tamás több önálló kötetben is foglalkozott a holokausztirodalommal: *Túlélő történetek: Ábrázolásmód és történetiség a holokauszt művészetében* (2010); *Az emlékezet és a felejtés helyei: A vészkorszak ábrázolásmódjai a háború utáni években* címmel 2020-ban megjelent könyve pedig ugyanannak a korszaknak a termését vizsgálja, amelyet Piotrowiak-Junkiért munkája. S végül, de korántsem utolsó sorban álljon itt Szűcs Teri *A felejtés története* (2011) és Menyhért Anna *Elmondani az elmondhatatlant: Trauma és irodalom* (2008) című alapvető munkája.

Arra ezek után nem vállalkozom, hogy a kötet egészét bíráljam, mint ahogyan arra sem, hogy valamennyi tárgyi tévedését sorra vegyem. Azt gondolom, az eddig leírtakból mindenképpen kiderül, hogy alapvető hiányosságok jellemzik ezt a munkát. Mindez különösen azért szomorú, mert a jelek szerint a szerző nincs kellően tudatában annak, hogy külföldi hungarológusként mekkora felelőssége van abban, hogy milyen képet közvetít a magyar irodalomról vagy tágabb értelemben a magyar kultúráról. Hiszen a szépirodalmi fordítások mellett a külföldi olvasónak éppen az ilyen típusú szakmunkák jelentik az elsődleges kapaszkodót a tájékozódáshoz. Ez a könyv itt elrajzolt, tehát hamis képet fest a magyar holokausztirodalomról és a téma magyar kutatásának állapotáról.

¹³ Csak néhány példa: KARÁDY Viktor, *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás* (Budapest: Cserépfalvi Kiadás, 1997); Uő, *Zsidóság Európában a modern korban* (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2000); Uő, *Önazonosítás, sorsválasztás* (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2001).

¹⁴ KARSAI László, *Holocaust* (Budapest: Pannonica Könyvkiadó, 2001).